

De voorganger tussen Christus en context: Waarnemingen en vragen vanuit een bezinningsproces

Benno van den Toren en Hans Burger, november 2021

Inleiding

De rol van de voorganger en betekenis van het ambt in christelijke gemeenschappen zijn volop in verandering. Op 14 oktober hield het *Netherlands Institute for Evangelical and Reformation Theology* (www.nifert.nl) een zogenaamde 'expert meeting' rond deze verschuivingen. Deze hebben onder meer te maken met bredere sociale veranderingen in omgaan met gezag, het afkalven van oude kerkelijke structuren, het opkomen van pioniersplekken en nieuwe verwachtingen rond de persoon van de voorganger. Al veel langer wordt er geconstateerd hoe dit leidt tot verschuivingen in de rol van voorgangers en het ambt. Tegelijkertijd zien we dat de leider belangrijker wordt en dat er op bepaalde manieren ook meer aandacht komt voor een zekere 'sacraliteit' van het ambt, als we zien dat sommige juist jongere voorgangers een priesterboordje gaan dragen of welke rol de aanbiddingsleider in evangelische gemeenten krijgt. Wat betekenen deze verschuivingen voor de rol van de voorganger, voor het ambt, voor de kerk en voor de opleiding?

NIFERT is een netwerkorganisatie die het gesprek tussen de missionaire en kerkelijke praktijk en de academisch theologie wil bevorderen om daarmee een bijdrage te leveren aan de vernieuwing van theologie en de kerk. Om goed zicht te krijgen op ontwikkelingen in de praktijk is er ter voorbereiding van de expertmeeting samen met Weetwatjegeloof.nl een serie van drie podcasts gemaakt getiteld *Domineesland* (zie: <https://www.nifert.nl/media>). Daarin gaat Elsbeth Gruteke steeds met twee voorgangers in gesprek over een belangrijke aspect van ontwikkelingen die we waarnemen: met Bettelies Westerbeek en Matthijs Schuurman over het verschil tussen stad en platteland, met Marleen Blootens en Arjan ten Brinke over de dominee als vertegenwoordiger van God en met Wilkin van de Kamp en René de Reuver over de relatie tussen leiderschap en ambt. Tijdens de daaropvolgende beraadslaging in Schoonrewoerd werden deze vragen verder verkend door een 25-tal voorgangers, beleidsmakers en academici. Om alle deelnemers alle vrijheid te geven zich uit te spreken was gekozen voor een gesloten bijeenkomst. In dit verslag willen we een aantal springende punten uit de podcasts en gesprekken breder delen zodat ze bij kunnen dragen aan de bredere bezinning onder voorgangers over hun eigen rol, van beleidsmakers in de kerk over wat deze ontwikkelingen betekenen voor leiderschap en ambt, en voor opleidingen die een nieuwe generatie voorgangers voorbereiden op hun taak.

Context(en)

Vragen rond de verschuivende ervaring van het ambt en rol van de voorganger hebben een grote complexiteit. Het heeft te maken met theologische verschuivingen, culturele en sociale veranderingen, de veranderende plaats van de kerk in onze steeds meer post-christelijke samenleving en de ontwikkeling van nieuwe manieren van kerk zijn. Die verschillende ontwikkelingen beïnvloeden elkaar over en weer. Hans Schaeffer vergeleek het met een bord spaghetti: als je ergens begint te eten komt er van alles mee. In management wordt zo iets een 'messy problem' genoemd. Je kunt het dus ook niet lineair aanpakken door bijvoorbeeld aan te geven dat het theologische probleem het meest fundamentele probleem is en dat als daar helderheid over is de rest wel volgt; of dat we juist bij leiderschap moeten beginnen of welk ander startpunt dan ook.

Met betrekking tot bredere maatschappelijke en culturele veranderingen, moeten we onder meer denken aan:

- de afkalving van traditionele gezagsstructuren;
- een verlies van transcendentiebesef, waardoor de betekenis van het ambt steeds moeilijker gelegitimeerd kan worden vanuit een relatie met God, niet alleen buiten, maar ook in de kerk;
- tegelijkertijd ook een hang naar het heilige, naar heilige plaatsen en momenten;
- een steeds meer individuele en vloeibaardere invulling van identiteit, die niet meer voorgegeven is door de groep waar je bij hoort; dat geldt dan natuurlijk niet alleen voor gemeenteleden zelf, maar ook voor voorgangers die hun rol op heel verschillende en steeds wisselende manieren invullen.

Met betrekking tot de kerk denken we onder meer aan de volgende veranderingen in een willekeurige volgorde:

- het ontwikkelen van nieuwe kerkplekken, deels spontaan en deels aangestuurd, waarbij er nieuwe vormen van christelijke presentie en christelijke gemeenschap worden gezocht; deze gemeenschappen hebben vaak trekkers die niet traditioneel bevestigd zijn als predikant of voorganger, maar die wel een (semi?)ambtelijke rol krijgen;
- de opkomst van de 'hbo-theoloog' die meer erkenning vraagt naast de of als predikant;
- naast de vrij-kerkelijke evangelische beweging zien we in ook in traditionele kerken een toenemende evangelicalisering, die zich ook weerspiegelt in een sterkere aandacht voor het ambt van alle gelovigen en een zelf-verstaan van de voorganger die zich ziet staan tussen de gemeente, in een jasje of T-shirt in plaats van toga;
- de tendens van de-institutionalisering werkt door in hoe er in de kerk gekeken wordt naar de kerk als instituut, de kerkelijke liturgie als een praktijk met een eigen waarde en betekenis, de doop als inlijvingsritueel, het avondmaal als met de liturgie verbonden viering van wie Jezus Christus voor ons is; de traditionele waardering van het kerkelijke instituut en de rituele die daarmee samenhangen staat onder druk, en daarmee ook de voorganger die hier nauw mee verbonden is;
- het in sommige plattelandsdorpen of stadswijken wegvallen van een kerkelijk kader naast de predikant of kerkelijk werker; dat betekent niet alleen dat het moeilijker wordt kerkenraden te vormen, maar ook dat de voorganger meer alleen komt te staan als degene die de relatie met God, de kerk of het heilige vertegenwoordigt: bij een begrafenis wordt de voorganger gevraagd als degene die de link vertegenwoordigt tussen God en mensen en niet als leider van de geloofsgemeenschap in het crematorium of rond het graf;
- het postchristelijke en postmoderne levensgevoel in onze cultuur werkt (onbewust) in de kerk door en leidt tot een aarzelende houding ten opzichte van mogelijk achterhaalde overtuigingen en vormen, en tot een terughoudendheid om grote woorden te spreken omdat deze ervaren worden als te zwaar of te pretentius;
- tegelijkertijd zien we een herwaardering van het sacrament, van het zoeken naar belichaming van het leven met God die meer zijn dan verbaal en rationeel. Dit leidt tot nieuwe vormen: manieren van ontmoeting met God die breder zijn dan woordverkondiging en zoeken naar God in het verstilde gebed of in de getijde-gebeden, in minder verkondigende maar meer meditatieve liederen als van Taizé en Iona en in de viering van het heilig avondmaal.

- als symptoom en effect van al deze ontwikkelingen een afnemende aantrekkelijkheid van het traditionele ambt waardoor weinig jongeren, jongvolwassenen en ouderen kiezen voor een theologische studie en bijbehorende roeping en beroep;
- daarmee samenhangend zijn er ook veel zorgen over jonge voorgangers die hun werk als zeer zwaar ervaren zodat sommigen in een vroeg stadium afhaken en over voorgangers van alle leeftijden waarbij de werkrelatie met de gemeenschap die ze dienen is verstoord.

We schetsen hier een aantal brede ontwikkelingen. Tegelijkertijd wordt het uit de podcasts en gesprekken duidelijk dat contexten verschillen: sommige plattelandsdorpen zijn sterk gesecculariseerd, terwijl elders de volkskerk nog voluit aanwezig is; in een stad functioneert een voorganger in een netwerkkkerk in de binnenstad heel anders dan in een aandachtswijk net buiten het centrum. Ook de houding ten opzichte van het ambt kan sterk verschillen: in sommige gemeenschappen is de voorganger het gezicht van God met alle verwachtingen die daarbij horen, terwijl men het op andere plekken juist waardeert dat de voorganger iemand is als alle anderen. Op sommige plaatsen is men druk met de bezinning over hoe in een situatie van afkalving de voorganger steeds minder van een kerkenraad kan verwachten, in andere situaties van opbouw wordt juist nagedacht wat voor vormen van gedeeld leiderschap passen bij een lossere netwerkgemeenschap of open gemeenschap waar nieuwe gelovigen niet gepokt en gemazeld zijn in traditionele kerkelijke organisatiestructuren. Gemeenteleden met een migratieachtergrond nemen ervaringen en opvattingen van geestelijk leiderschap mee uit bijvoorbeeld meer hiërarchische samenlevingen die schuren met tradities en culturele gevoeligheden in Nederland. Bezinning over ontwikkelingen rond het ambt en oude en nieuwe vormen van opleiding zullen dus recht moeten doen aan die heel verschillende contexten. Voorgangers moeten zich bewust zijn dat ze hun ervaring in de ene streek of sociale context niet zomaar kunnen overplaatsen in een volgende standplaats of werkplek, ook niet waar het gaat om spiritueel verwante gevestigde gemeenten. En voorgangers functioneren binnen dezelfde werkplek in heel verschillende contexten: soms hebben ze te maken met mondige gemeenteleden, op andere momenten met rouwenden die aan de hand genomen willen worden, op het éne moment functioneren ze als voorganger in een sterk gesecculariseerde context waar alle vanzelfsprekendheid van hun rol is weggefallen en in dezelfde week gaan ze voor in een kerkdienst met welomschreven verwachtingen rond de taak van de voorganger.

Christus vertegenwoordigen?

In de podcasts valt een spanning op rond het ambt als representatie van Christus. Aan de ene kant wijzen Marleen Blootens en Arjen ten Brinke de idee met verve af en benadrukken vooral dat ze maar een gewoon mens zijn. Arjen wijst daarbij ook op de 'kom zoals je bent' cultuur in de Mozaïek gemeenten die ook voor hem geldt en op de nadelige gevolgen van een cultuur die (vooral mannelijke) leiders een te groot gezag toekent. In opnieuw twee heel verschillende contexten zien we dat Bettelies Westerbeek (Moerwijk, den Haag) en Matthijs Schuurman (Oldebroek) deze representatie juist omarmen. Matthijs ziet dat de mensen hem ervaren als het gezicht van God, als ze hun verhaal aan hem doen, doen ze dat ten diepste niet aan hem, maar via hem aan God. Waar dat bij Matthijs functioneert in de context van een volkskerk zien we bij Bettelies iets vergelijkbaars in een aandachtswijk in de stad waar zij gezien wordt als de vertegenwoordiger van de kerk en in zekere zin ook van Christus. Bij Marleen en Arjen is die notie trouwens niet helemaal afwezig. Marleen vindt een vorm van ambtskleding belangrijk omdat ze niet namens zichzelf doopt en spreekt. Ze draagt juist bij publieke functies in een seculiere omgeving zoals een 4 mei-vinger een priesterboordje om dat te laten zien. Arjen geeft aan dat de aanbiddingsleider wat hem betreft wel

Christus vertegenwoordigt – waarin we trouwens zien hoe muziek en lied iets van de rol van de traditionele sacramenten hebben overgenomen.

In het gesprek over het ambt lijken er dus bredere culturele ontwikkelingen verschillende kanten op te wijzen. Aan de ene kant is er de brede kritiek op traditionele gezagsstructuren die voorgangers zelf hebben geïnternaliseerd en waar ze de gevaren van zien. Aan de andere kant is er de behoefte aan bemiddeling van iets heiligs. Wellicht is er niet alleen de behoefte, maar soms ook de noodzaak. Rosaliene Israël wees op traditionele gemeenten en nieuwe vormen van gemeenschappen in Amsterdam waar traditionele kerkenraden niet meer goed functioneren of juist (nog?) niet zijn gevormd. In die contexten is de voorganger veel sterker de belangrijkste link met de kerk, de traditie en Christus dan in een context waar het ‘ambt van alle gelovigen’ volop functioneert. Ook in kleinere dorpen waar de predikant de beroepsgelovige en het gezicht van de kerk is, krijgt de voorganger daarom ook een meer priesterlijke rol, niet alleen in de viering, maar zeker ook rond bijzondere gebeurtenissen als doop, huwelijk en begrafenis. Het zou boeiend zijn ook ervaringen en zelf-verstaan van geestelijk verzorgers in deze overwegingen te betrekken.

Hier blijken theologische argumenten en contextuele verschillen dus op elkaar in te werken. Er bleek tijdens het gesprek veel onhelderheid, doordat mensen bij Christusrepresentatie verschillende associaties, gedachten en gevoelens hebben. Terecht werd theologisch steeds gewezen op het ambt van alle gelovigen en op het feit dat de gemeente als geheel Christus mag representeren. De nadruk op het ambt van alle gelovigen leidt echter niet vanzelf tot het besef dat alle gelovigen, samen en persoonlijk, Christus mogen representeren. Bovendien functioneert Christusrepresentatie door de hele gemeente heel anders in een grote gemeente of kleine hechte christelijke gemeenschap dan wanneer je als voorganger in een dominant seculiere omgeving bent, rondwandelen door je wijk of formeel aanwezig in een 4 mei viering. De nadruk op het ambt van alle gelovigen is het sterkst in meer evangelische kerken, waarin Jan Martijn Abrahamse een ‘evangelisch iconoclasme’ waarnam. Gebouwen, ambten en rituelen worden allemaal gedesacraliseerd met een nadruk op persoonlijk geloof en persoonlijke beleving. Maar daarin staan wel weer steeds op nieuwe manieren leiders op die op een bijzondere manier de aanwezigheid van God bemiddelen. Daarnaast verdient de rol van de aanbiddingsleider aandacht. In een evangelische context heeft de aanbiddingsleider een bemiddelende rol naast de ‘spreker’. Deze bidt vaak om de aanwezigheid van de Geest, neemt de aanwezigen ‘mee in aanbidding’ en bereidt voor op de woorden van de preek of juist om daarop te antwoorden in wat klassiek ‘de lofprijs’ wordt genoemd of tegenwoordig – wat platter – het ‘aanbiddingsblok’ heet. In een kritiek op al te hoge verwachtingen van het ambt kon trouwens worden aangesloten bij de traditionele gereformeerde kritiek op de rol van de *vicarius Christi*, vertegenwoordiger van Christi, een titel die nog doorklinkt in het Engelse *vicar*. Er lijkt meer gesprek nodig over wat daar nu wel en niet in werd afgewezen en waarom, en over wat Christusrepresentatie positief zou kunnen inhouden.

In dit verband werd een onderscheid gemaakt tussen het ambt als een representant van gezag van Christus en representatie als bemiddeling van God en van heil. Onze post-christelijke cultuur kent een brede allergie tegen gezag en zeker tegen een kerk die zich gezag aanmeet. Dat kan echter samengaan met een openheid voor bemiddeling van heil. Die bemiddeling van heil zien we als een predikant contacten legt in een achterstandswijk, maar ook in pastorale gesprekken. We zien die bemiddeling ook in de rol van de aanbiddingsleider en in de leider van het ministry gebed in een charismatische viering die een context schept waarin mensen Gods helende aanwezigheid kunnen ervaren. Het in de Rooms-Katholieke theologie ontwikkelde begrip ‘sacramentaliteit’ kan hierbij helpen. Er zijn maar een beperkt aantal sacramenten: twee, drie, of zeven, afhankelijk van je kerkelijke traditie. Maar deze zijn uitdrukking van een bredere beweging van God die mensen in en

door de geschapen werkelijkheid ontmoet: in een bijzonder boek, in een gemeenschap, in mensen, in een natuurervaring en in het allereerste sacrament Christus in wie God mens werd. Het is hier dus geen alles of niets vraag: wat is wel of geen sacrament, wel of niet heilig. Bepaalde plaatsen, mensen, handelingen of gemeenschappen kunnen op bepaalde momenten iets sacramenteels krijgen en Gods aanwezigheid en heil bemiddelen. Zo is heel de christelijke gemeente sacramenteel, de hele viering, maar spelen ook bijzondere momenten en mensen een rol. Dat kan in een christelijke viering, maar ook daarbuiten en in een post-christelijke context zal een voorganger of pionier steeds vaker de persoon zijn via wie mensen iets van God en het heil ervaren.

In deze bredere zin heeft in de gereformeerde traditie natuurlijk ook de preek een sacramentele rol. Het gaat niet zomaar om een goed verhaal. We ontmoeten Christus 'in het gewaad van zijn woord'. Dat God tot je kan spreken in een viering of in een bijbelstudie wordt ook in de evangelische beweging breed gedeeld. Die protestantse aandacht voor het Woord van God stelt ook vragen bij de hang naar de bemiddeling van het heil in persoonlijke aanwezigheid, handelingen en rituelen. Dit past bij sociale groepen die minder met woorden leven en op levensmomenten waarin woorden het even niet doen. Maar zonder woorden kunnen we die ervaring heel gemakkelijk inpassen in onze eigen behoeften. Met de klassieke kritiek van Barth is er dan altijd het risico dat de kerk gebruikt wordt voor wat niet anders is dan menselijke 'religie'.

De vraag bleef terugkomen of die bemiddeling van Christus niet veel te veel is voor een mens. Het lijkt de verwachting van volmaaktheid met zich mee te brengen. Kunnen we dat als voorgangers wel dragen en zien mensen niet liever onze authenticiteit en kwetsbaarheid? Dit roept de vraag op of voorgangers in dit verband wel voldoende op zichzelf betrekken dat we rechtvaardig zijn door geloof alleen. Het is opmerkelijk dat wie het goede nieuws uitdragen dat je Christus aan mag trekken het representeren van Christus als een last ervaren die hen kennelijk op zichzelf terugwerpt. Is het zo dat Christus representeren door een deel van de voorgangers opgevat wordt als iets wat uit henzelf moet komen en iets zegt over hun eigen kwaliteiten? Ciska Stark wees erop dat je als ambtsdrager juist ook authentiek kan zijn in je kwetsbaarheid. Hierin wordt zichtbaar dat je dit doet en bent als gerechtvaardigde zondaar. We hebben 'een schat in een aarden pot.'

Gezag, leiderschap, authenticiteit en kwetsbaarheid

Als het om gezag gaat, klonken er tijdens de expert meeting twee geluiden. Enerzijds werd gesignaleerd dat gezag in onze cultuur niet snel aanvaard wordt. Op school leren we kinderen om mondig te zijn, een eigen opvatting te vormen en die uit te dragen. Leerlingen leren minder om te beoordelen wat een goede en wat een slechte bron is. Dit leidt regelmatig tot een hoog vertrouwen in de eigen opinie, terwijl die soms een dunne basis heeft. Ook werd genoemd dat gemeenteleden, ook kerkenraadsleden, nogal eens weinig waardering hebben voor theologische deskundigheid. Hier blijkt opnieuw de doorwerking van de secularisatie: veel gemeenteleden hebben weinig oog voor het eigene van een christelijk perspectief en voor het eigene van de nieuwe werkelijkheid in Christus, waar de kerk deel van uitmaakt. Het afnemend gezag van de voorganger heeft ook te maken met sociale media: ook gemeenteleden vinden veel van hun ideeën op het internet of in chatgroepen, soms verrijkend, soms obscuur.

Anderzijds klonk een onbekommerd geluid. In de ontmoeting met gemeenteleden ontstaat gezag vanzelf. In het begeleiden van mensen, bijvoorbeeld rond een begrafenis, in het concrete leven met mensen waar ervaren wordt dat de voorganger betekenisvol is, wordt gezag wel degelijk herkend of verwerft iemand gezag.

Bij elkaar opgeteld betekent dit samen wel, dat de (h)erkenning van gezag moet gebeuren in de ontmoeting, en dat er in de praktijk verder weinig externs is om op terug te vallen.

Hoe divers de groep ook was, de aanwezigen waren eensgezind in hun kritische houding richting charismatische leiders in vrije groepen. Gebrek aan tegengas leidt makkelijk tot ontsporingen – macht corrupteert. Ergens was het ook wel jammer dat we zo eensgezind waren. Er klinken immers ook andere geluiden, over stroperigheid van kerkelijke organisaties of over gebrek aan daadkracht. De roep om sterke leiders wordt immers niet alleen in onze samenleving en in management, maar ook in kerken wel gehoord en de betekenis van de paus en aartsbisschop van Canterbury wordt breder herkend.

Bij deze kritiek op de enkele charismatische leider past de waardering die werd geuit voor gedeeld leiderschap en daarin voor structuren van gedeeld leiderschap in de protestantse traditie, van een predikant en een kerkenraad. Rosaliene Israël benoemde dat dit een krachtige vorm van gemeenschap is, die machtsmisbruik tegengaat. Tegelijk blijkt juist in haar praktijk in de PKA hoe deze structuur onder stuk staat, omdat veel gemeenten er niet meer in slagen om voldoende ouderlingen te vinden die samen invulling kunnen geven aan het gedeelde leiderschap in zo'n kerkenraad. Daardoor blijft de predikant alsnog alleen staan. Dit maakt het noodzakelijk om de inbedding van het ambt in gezamenlijk leiderschap opnieuw vorm te geven, bijvoorbeeld door collegiale structuren van predikanten in een gezamenlijkheid die de gemeente overstijgt.

Een relevante vraag met betrekking tot gezag die verder werd opgeworpen was deze: in hoeverre is de aarzeling van ambtsdragers om grote woorden te spreken en representant van Christus te durven zijn, zelf deel van het probleem? Matthijs Schuurman deed de oproep om als ambtsdragers hierin vrijmoediger te zijn. Durf invulling te geven aan je rol als bemiddelaar van Christus! Je krijgt die rol immers, (zowel door je roeping als door de rolverwachting van de mensen die je tegenkomt), dus loop er niet voor weg. Of zoals Ciska Stark het zei: 'Ontneem mensen dit ook niet.'

In de podcasts werd al door verschillende deelnemers gewezen op het belang van authenticiteit: het is cruciaal dat de voorganger ook voorgaat als gelovige en zich daarin laat kennen. Daarin weerspiegelt zich een bredere vraag naar authentieke leiders. Er werd verschillende malen op gewezen dat dat ook betekent dat de voorganger zich laat kennen in de eigen geloofsvragen en strijd die er ook zullen zijn. Daartegenover werd juist in dezelfde zinnen benadrukt dat de voorganger daar niet namens zichzelf staat, maar spreekt namens een gemeenschap, een traditie, Christus. Er werd breed erkend en ervaren dat authenticiteit en kwetsbaarheid dus goed samen kunnen gaan met een taakopvatting die gevuld wordt vanuit de traditie, de gemeenschap en Christus zelf. Dat lijkt in strijd met de moeite die hierboven werd geconstateerd met Christus representatie, die voorgangers te pretentius en te zwaar vinden. Kunnen we niet juist authentiek laten zien dat ook voorgangers van genade leven en op die wijze boven zichzelf uit kunnen verwijzen en juist zo Christus kunnen representeren en zijn heil bemiddelen?

Inbedding in Gods handelen

In zijn reflecties aan het einde van de bijeenkomst benadrukte Hans Schaeffer onder meer hoe belangrijk het is om vanuit Christus en vanuit Gods handelen naar de ambtsdrager te kijken. De praktijk van de ambtsdrager moet aansluiten bij de praktijk van Gods handelen. Het gaat er in het handelen van ambtsdragers immers om dat het lichaam van Christus meer vorm krijgt en dat de gemeente haar plaats ontdekt in de *missio Dei*. Daar draagt de voorganger aan bij: aan de groeiende Christus-gelijkvormigheid van gemeenteleden persoonlijk en samen als het lichaam van Christus.

Deze nadruk op Gods handelen geeft niet alleen richting en inhoud aan wat ambtsdragers doen, maar plaatst het handelen van ambtsdragers ook binnen een ruime horizon. Aandacht voor wat God doet geeft ruimte. Omdat God veel meer kan doen dan wij bidden en beseffen, meer dan wij kunnen, geeft het ook rust en ontspanning. De ambtsdrager is actief, maar als iemand die

ingeschakeld wordt binnen het grotere geheel van wat God aan het doen is. Het is niet zo dat alles van de ambtsdrager afhangt. Christus is zelf actief en vormt zijn lichaam. De Heilige Geest woont in mensen, en geeft gaven en bezieling.

Vanuit deze inbedding in het handelen van God valt ook de Christus-representatie op zijn plek. In aansluiting bij wat eerder al gezegd is: Christus-representatie is niet een prestatie van de voorganger. Het is Christus zelf die door de Heilige Geest mensen roept, zendt, gaven geeft, en helpt om hem te vertegenwoordigen.

Handelen van God wordt bemiddeld door wat mensen doen. De roeping en de zending door God kunnen inwendig gevoeld worden, maar komen ook van buiten, bemiddeld door de roeping en de zending van de gemeente. Meerdere aanwezigen noemden de roeping door God en door de gemeente als bevrijdend. Die roeping komt immers niet vanuit je zelf, maar is extern en komt van buiten. Ook hier blijkt hoe goed het is om onderdeel te zijn van een groter geheel: het tilt je uit boven jezelf en werkt ontspannend.

Belangrijk is, dat al in de opleiding aandacht wordt gegeven aan deze geestelijke en spirituele kant van het ambt. Wie graag wil dat voor ambtsdragers hun werk ingebed is in spiritueel leven, doet er verstandig aan om al in de opleiding, waar toekomstige ambtsdragers gevormd worden, hier aandacht aan te geven.

Opleiding

Over de opleidingen werd zowel kritiek als waardering geuit. Sommigen keken heel positief op hun opleiding terug. Breed leefde het besef dat een academische opleiding waardevol is, omdat je daar leert reflecteren op je eigen functioneren en je handelen bewust aan te passen aan veranderende omstandigheden.

In elk geval kwamen twee dingen naar voren die belangrijk zijn voor de opleidingen

1. De opleiding moet zich richten op de vorming van hermeneutische en contextuele sensitiviteit. Uit de verhalen bleek, hoe groot de verschillen zijn tussen de contexten waarin het ambt vorm krijgt. Het is onmogelijk om studenten op al die contexten voor te bereiden, zeker waar onze cultuur volop in ontwikkeling is. Wel komt het er dus op aan om studenten theologie te leren om de context waar ze leven en werken te lezen en kritisch-reflectief de interactie met die context aan te gaan. Daarbij wees Bettelies Westerbeek ook op de theologie van de wereldkerk waar kritische reflectie op de plaats van de gemeente in de culturele en sociale context soms al langer verankerd is in de theologische methode. De veelheid aan contexten betekent ook dat er ruimte moet zijn voor verschillende manieren waarop de rol van de voorganger wordt ingevuld. Daarom is er ook alle ruimte voor verschillende opleidingsroutes: hbo en universitair, vanaf de middelbare school of vanuit een ander werkveld.

2. Als het ambt ingebed moet zijn in spiritueel leven, moet de opleiding zelf ook plaatsvinden in een spirituele bedding. Leren volgen wat God aan het doen is, is iets waartoe toekomstige voorgangers op de opleiding gestimuleerd moet worden. Breed gedeeld was het besef dat dit enorm belangrijk is. Dit vraagt om een opleiding waar je Gods aanwezigheid en activiteit leert onderscheiden, maar ook als een setting waar je leert bidden. Hier blijken in de praktijk echter nog wel wat haken en ogen aan te zitten, bijvoorbeeld door de manier waarop verschillende theologische disciplines eigen methodologieën hebben ontwikkeld die vaak nauw aansluiten bij onderzoeksmethoden uiteenlopende vakgebieden in zusterfaculteiten als geschiedenis, sociale wetenschappen, religiestudies of culturele antropologie die uitgaan van een methodisch atheïsme. Dit bepaalt studenten maar daarom ook docenten bij de vraag of en hoe deze disciplinaire perspectieven

verbonden kunnen worden met aandacht voor Gods handelen waarin het werk van de voorganger is ingebed en haar betekenis vindt. Dit vraagt naast aandacht voor de spiritualiteit van de voorganger ook aandacht voor de theologische encyclopedie – en voor de relatie tussen het eigene van de theologie en deze spiritualiteit.